



## Розділ III. СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР РЕГІОНУ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

doi: 10.15330/msuc.2020.22.82-87

**Зоряна Ленів,**

кандидат педагогічних наук, доцент  
доцент кафедри логопедії та логопсихології,  
Національний педагогічний університет  
імені Михайла Драгоманова  
(м. Київ, Україна)

**Zoriana Leniv,**

PhD (Special Education), Associate Professor, Senior  
Lecturer at the Department Speech Therapy and Speech  
Psychology  
Mykhailo Dragomanov National Pedagogical University  
(Kyiv, Ukraine)  
*lzoryana@ukr.net*  
ORCID 0000-0002-0611-9841

УДК 376.3-056.853(075.3).051:746.341

### ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ВИШИВАНКИ

**Анотація.** У статті розглянуто основні аспекти застосування вишивки в інклюзивному навчанні дітей із особливими освітніми потребами: 1) культурно-просвітницький; 2) професійно-реабілітаційний; 3) терапевтично-навчальний. Докладно розкрито третій аспект, який реалізується через вивчення українських вишиванок: видів орнаментів, технік вишивання, кольорів, символів, регіональних особливостей, тощо. Основну увагу акцентовано на практичному використанні вишиванок з метою формування передумов до розвитку писемного мовлення молодших школярів із особливими освітніми потребами у Новій українській школі. В основу міждисциплінарного дослідження покладено передові досягнення закордонної та вітчизняної науки та практики в царині інклюзії, а також логопедії на основі нейропсихологічного підходу до розуміння функціонування писемного мовлення. У фрагментах із авторської методичної системи представлено ігрові прийоми, завдання, вправи для розвитку вищих психічних процесів, графо-моторних навичок, оптико-просторової орієнтації, компонентів мовленнєвої системи: фонетико-фонематичних процесів, лексики-граматичної будови та зв'язного мовлення, які можна інтегрувати як у систему корекційно-розвиткових занять логопеда, так і в роботу вчителя та асистента вчителя на уроках в інклюзивному класі.

**Ключові слова:** діти з особливими освітніми потребами, інклюзивне навчання, Нова українська школа, вишиванка, розвиток мовлення.

### PRACTICAL IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE APPROACHES TO DEVELOPMENT OF SPEECH OF CHILDREN WITH SEN IN CONDITIONS OF INCLUSION BY UKRAINIAN EMBROIDERY (VYSHIVANKA)

**Abstract.** In this article the main aspects of embroidery in inclusive education of children with special educational needs (SEN) are considered: 1) cultural and educational; 2) professional rehabilitational; 3) therapeutic educational. It is disclosed in details the third aspect which is implemented through studying Ukrainian embroideries (vyshivanka): types of ornaments, embroidery techniques, colors, symbols, regional features, etc. The main attention is focused on practical use of embroideries for the purpose of formation of prerequisites to the development of a written language of younger schoolchildren with special educational needs in the New Ukrainian school. Now there is a reevaluation of values, overcoming the settled stereotypes, medical, defectological rudiments on the education of people with special educational needs, including children, which becomes the basis of a new legal, scientific and methodological, organizational and substantive support for their education. However, if the normative-legal component of this process is currently sufficiently developed in Ukraine, the scientific-methodical and organizational-substantive components still require significant theoretical-experimental research and practical development, that determine the relevance of finding innovative ways of practical implementation of inclusive education. As a result of the analysis of scientific works of scientists it was found that among the main principles of development of national education is the definition of directions and means of its transformation into the social elevator of a world sample. Awareness of importance of realization the outlined bases in practice stimulates the development of new non-standard approaches to development of children with SEN in terms of inclusion, including the formation of speech



by samples of Ukrainian embroideries, which allows to combine this process with national-patriotic education. Therefore, the interdisciplinary research is based on the advanced achievements of foreign and domestic science and practice in the field of inclusion, as well as logopedics based on a neuropsychological approach to understand the functioning of written language. In fragments from an author's methodical system game techniques, tasks, exercises for development of the highest mental processes, grapho-motor skills, optical-spatial orientation, components of a speech system are presented. Phonetic-phonemic processes, lexical-grammatical structure and coherent speech can be integrated both into the system of correctional-developmental classes of a speech therapist and into the work of a teacher and a teacher's assistant at the lessons within inclusive classroom. The prospects of a research consist of development and application of elements of the methodology in high school, and also its approbation at the Ukrainian schools of diaspora for the purpose of studying the native language.

**Keywords:** children with special educational needs, inclusive education, New ukrainian school, embroidered (vyshivanka), speech development.

## ВСТУП

**Постановка проблеми.** Упродовж незалежності України освіта дітей із особливими освітніми потребами (ООП) зазнала істотних трансформаційних змін (від спеціальної освіти до інклюзивної, від інституалізації до інклюзії), що пов'язані з визначенням нової ідеологічної суспільно-освітньої парадигми, яка ґрунтується на засадах людиноцентризму (Кремень В., 2009).

Магістральним напрямом розвитку сучасної української освіти окреслено рівний доступ до якісної освіти всіх громадян, у тому числі й осіб із особливими потребами. Нині в освіті триває динамічний процес кардинальних змін у методологічних, змістовних, технологічних та управлінських складниках її інноваційного розвитку. Відбувається переоцінка цінностей, додання усталених стереотипів, медичних, дефектологічних рудиментів щодо освіти осіб з особливими потребами, зокрема дітей, що стає підґрунтям нового нормативно-правового, науково-методичного, організаційно-змістового забезпечення їхнього навчання (Колупаєва А., Таранченко О., Данілавичюте Е., 2014, с. 311)

Однак, якщо нормативно-правовий складник цього процесу на цей час є розробленим в Україні достатньо, то науково-методичний та організаційно-змістовний ще потребує істотних теоретико-експериментальних досліджень і практичних розробок, що й зумовлює актуальність пошуку інноваційних підходів до практичної реалізації інклюзивного навчання.

**Аналіз наукових досліджень і публікацій.** Проблеми становлення та реалізації інклюзивного навчання приділяється підвищена увага закордонних і вітчизняних фахівців, адже інклюзивні процеси є пріоритетними сьогодні в цілому світі. У наше суспільство та освітянські кола більш глибоко питання інклюзії інтегрувались із часу започаткування Українсько-канадського проекту «Інклюзивна освіта дітей з особливими потребами в Україні» (2008-2013 рр.).

Закордонні науковці, які займалися розробкою базису інклюзивного навчання на міжнародному рівні, а також згодом реалізовували проект в Україні (Deppeler J., Loreman T., Sharma U. (2005), Andrews J., Lupart J. (2000), Crocker Ch., McGhie-Richmond D. (2016,)), та вітчизняні вчені (Колупаєва А., Ленів З., Литовченко С., Мазін Д., Найда Ю., Софій Н., Петришин. Р., Таранченко О. (2000-2020 рр.) та ін.) зазначають, що серед основних засад розвитку освіти є визначення напрямів і засобів перетворення її в соціальний ліфт світового взірця, зокрема:

- модернізація системи навчання дітей із ООП через упровадження інноваційних технологій для забезпечення максимально можливого особистісного їх розвитку відповідно до їхніх потреб і здібностей та інтеграції в соціум на основі самоактуалізації;
- поширення підтримуючого навчання як концептуального підходу, що має місце в умовах запровадження парадигми особистісно орієнтованого та компетентнісного навчання й реалізується в процесі застосування новітніх технологій викладання та супроводу в навчанні, орієнтованих на індивідуалізацію та потреби дітей (Loreman T., & McGhie-Richmond D., & Kolupayeva A., & Taranchenko O., Mazin D., & Crocker C., & Petryshyn, R., 2016, p. 31-32).

Ідея інклюзії, закладена в Концепції нової української школи (Рішення колегії МОН України №10 від 27.10.2016 року «Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи», 2016, с.14), звучить так: «кожна дитина – неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Місія нової української школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками».

Відтак, педагоги повинні сприяти забезпеченню гармонійного особистісного розвитку, талантів, здібностей, можливостей усіх здобувачів освіти, зокрема й учнів із ООП. Найкраще можливості розвитку особистості проявляються під час творчої діяльності.

Усвідомлення важливості реалізації окреслених засад на практиці стимулює до розробки новітніх нестандартних підходів до розвитку дітей із ООП в умовах інклюзії, зокрема й формування мовлення засобами українських вишиванок, що дає можливість поєднувати цей процес із національно-патріотичним вихованням.

**МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ** – демонстрація інноваційних практичних прикладів застосування вишиванок з метою розвитку мовлення дітей із ООП в умовах інклюзивного навчання.

## МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення мети використано методи аналізу та синтезу, абстрагування, ідеї інтенсивного впровадження інновацій в освітню галузь і концептуальних положень інклюзії як суспільного процесу.



## РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Унаслідок аналізу психолого-педагогічної наукової та методичної літератури з проблеми дослідження основними аспектами застосування вишиванки в інклюзивному навчанні дітей із ООП визначаємо: культурно-просвітницький; професійно-реабілітаційний; терапевтично-навчальний.

Розглянемо докладно практичне втілення навчального складника третього аспекту, який реалізується через вивчення українських вишиванок: видів орнаментів, технік вишивання, кольорів, символів, регіональних особливостей.

Загальновідомо, що, окрім логопеда, який займається розвитком мовленнєвої діяльності дітей із ООП на корекційно-розвиткових заняттях, також у педагогічному партнерстві вчитель разом із асистентом учителя формують на уроках української мови (у тому числі інтегрованих) передумови до навчання грамоти в дітей, тобто базові компетентності, які лежать в основі навчання читання і письма за класичною структурою, яка ґрунтується на розумінні взаємозв'язків механізмів писемного мовлення.

Формування грамотності в дітей із дисграфією (порушеннями письма) через удосконалення основних його механізмів розглядається за структурою, що передбачає розвиток: загальнофункційних механізмів мовленнєвої діяльності; операційних компонентів мислення; специфічних мовленнєвих механізмів; усномовленнєвих передумов (Чередніченко Н. В., & Тенцер Л. В., 2019, с. 317).

Останнім часом інноваційні підходи до формування писемного мовлення в дітей із ООП тяжіють до нейропсихологічних аспектів, згідно з якими робота над формуванням мовлення здійснюється з урахуванням: нейродинаміки, кінестетично-кінетичного чинника, фонематичних процесів, обробки зорової інформації, просторових уявлень, процесів програмування, регуляції та контролю дій.

Відтак авторська методична система «Вироблення навичок правильного писемного мовлення з використанням української вишивки» ввібрала в себе класичні та інноваційні підходи до розвитку мовленнєвої діяльності дітей і структурована на такими блоками, що передбачають вправи та ігри з вишиванками, які допомагають розвивати дітям в інклюзивних умовах:

1. Вищі психічні функції (сприймання, увага, мислення, пам'ять, уява).
2. Компоненти мовленнєвої системи: фонетико-фонематичні процеси, лексику, граматику, зв'язне мовлення.
3. Оптико-просторові навички (упізнавання та виділення елементів букв і букв, орієнтація на сторінці зошита, загальна координація та координація рук і очей, тощо).
4. Графо-моторні навички (дрібна моторика, готовність кисті руки та пальців до письма).

Дві крайні позиції становлять основу розвитку суцесивно-симультанних синтезів і цілеспрямованого гнозо-праксісу, що є порушеними в дітей із ООП.

Фрагменти методики відображено у вигляді ідей для інтегрованого уроку (зокрема, з предмета «Я досліджую світ») в інклюзивному класі на тему: «Вишиваний рушник – оберіг України». На такому уроці можна не тільки поєднувати знання з рідної мови, народознавства, математики, естетики та художньої творчості з національно-патріотичним вихованням, але й розвивати мовленнєво-комунікативні компетенції: усі компоненти усного мовлення, передумови до навчання грамоти в дітей із ООП, письмо та спілкування.

1. З метою розвитку вищих психічних функцій спершу демонструємо та розглядаємо разом з дітьми різноманітні рушники та звертаємо увагу на те, що вони дуже різні, паралельно закріплюємо назви фігур: ромб, коло, квадрат, трикутник. А також показуємо на рушниках, як виглядає зиг'заг, гачок, гілочка, дерево, грабельки, драбинка, пташка, людина. Разом з дітьми з'ясовуємо, на що подібні ці орнаменти, дискутуємо, чому в народі придумали такі назви (бо вони подібні на знаряддя праці, предмети побуту або ж на живих істот). Таким чином ми формуємо в дітей усвідомлення номінативної функції мови та мовлення, розвиваємо уяву, абстрактне мислення, зорове сприймання, уважність, уміння порівнювати, співставляти, аналізувати орнаменти, знаходити серед різних символів потрібний.

Для розвитку довільної зорової уваги корисно за допомогою палички, олівчика, а згодом тільки поглядом стежити за неперервними лініями на вишиванці (наприклад, тільки за парканчиком, вишитим червоним хрестиком). Також доцільно виокремлювати та називати орнаменти одного кольору (наприклад, листочки і стебла зелені, квіти і ромби червоні, грабельки і парканчик чорні).

З метою розвитку зорової пам'яті краще спершу розглянути рушник, уважно вивчити орнаменти, а потім його згорнути. Після цього запропонувати дитині пригадати, які вона бачила на рушнику кольори, форми, зображення, чи, може, й букви. Дієвими є класичні завдання: «Знайди пару» (дібрати малюнки, на яких зображені рушники з однаковими візерунками), «Склади ціле з частин» (знайти дві частини одного паперового рушника та скласти в єдиний) тощо.

Задля більшого зацікавлення дітей і розвитку когнітивних процесів доцільно в структуру уроку вносити вкраплення з цікавих фактів, таких як: український народ придумав понад 200 технік вишивання (це унікальне явище); першим, хто наважився поєднати вишиту сорочку з європейським одягом був Іван Франко; святкувати День вишиванки щороку в третій четвер травня запропонували студенти Чернівецького національного університету 2006 року, з того часу всі українці у цей день одягаються у вишивані сорочки й організують свята і флеш-моби. Навіть, якщо діти не зможуть запам'ятовувати (і це не є основне), у них формується одна із засадничих складників гуманістичних принципів Концепції НУШ – «радість пізнання».



2. З метою розвитку компонентів мовленнєвої системи, зокрема збагачення лексико-граматичної будови, вводимо такі нові слова: орнамент, візерунок, мережка, канва, кутасики, гаптування. Якщо діти не одразу ж запам'ятовують і відтворюють їх – це нормально, адже основне завдання ввести слова в імпресивне мовлення (пасивний словник) дітей, а згодом – в експресивне (активний словник).

Необхідно, насамперед, пояснити й продемонструвати дітям, що в слові «вишиванка» наголос може ставитись на двох складах: вишИванка і вишивАнка, а відповідно – вишИваний, вишивАний рушник, вишИвана, вишивАна сорочка.

Для розвитку словотворення та формування граматичних еталонів мовлення описуємо: розміри рушника (наприклад, довгий, короткий, широкий, вузький і відповідно – довший, коротший, ширший, вузчий); техніки вишивання, або види швів: хрестиком, гладдю, низинкою, ланцюжком (доцільно продемонструвати дітям, як ці шви виглядають і чим відрізняються); кольори та їх відтінки (наприклад, рожевий, помаранчевий, салатовий, фіолетовий); назви тканин, з яких може бути пошитий рушник (з льону – лляний, з бавовни – бавовняний, з шерсті – шерстяний, з шовку – шовковий).

Також поступово знайомимо дітей із назвами, що позначають види орнаментів, зображених на вишиванках: геометричні (фігури), символічні (тризуб, герб, емблема), фітоморфні (квіти, рослини), зооморфні (пташки, тварини), антропоморфні (люди) та комбіновані. Наголошуємо, що регіонам України (Буковина, Поділля, Гуцульщина, Слобожанщина) притаманні різні орнаменти та техніки вшиття. Для цього можна використати карту України і вчитися пізнавати, з якого регіону той чи інший вишитий рушник (насамперед, потрібно продемонструвати приклади орнаментів рідного краю).

Варто зауважити, що основні поняття та лексичний матеріал добираються відповідно до програм і вікових можливостей та потреб дітей, які зазначені в індивідуальній програмі розвитку (Leniv Z., 2015, p. 119).

У процесі роботи над граматикую спершу вчимо будувати словосполучення, а потім прості та складні речення: «Цей рушник із рослинним орнаментом довший, ніж маленький рушничок з ромбами і зиг'зами», «У мене в руках рушник з гуцульським орнаментом, а в Оленки – з подільським».

3. З метою розвитку графо-моторних навичок (пальчикової моторики та підготовки кисті руки до письма) потрібно запропонувати дітям різні вправи для намотування-розмотування ниток, скручування, заплітання косичок, виготовлення помпонів, шнурування, а для розвитку кінестетичних відчуттів і сенсорики пропонуємо дітям помацати тканини, мереживо і нитки, звісно ж, в ігровій формі, а потім із заплученими очима відгадати, що це за предмети. Доцільно з цією метою застосовувати новітню технологію «Ниткографія» (виготовування з ниток фігур, образів, букв), а також вишивання на папері по нанесених попередньо дірочках. Більш старші діти для розвитку зорово-моторної координації можуть вчитися вишивати справжні рушнички. Такі види діяльності потребують дотримання техніки безпеки та злагодженої співпраці вчителя та асистента вчителя (Leniv Z., 2018, p. 58) чи асистента дитини.

4. З метою розвитку оптико-просторового гнозису, зокрема окоміру, орієнтації в просторі та понять «правий-лівий», під час дослідження рушника необхідно акцентувати увагу дітей на тому, що орнаменти розташовані з обох країв рушника (симетрично): з правого й з лівого, а також вишитий орнамент може бути ще й посередині. Для цього складаємо рушник вдвоє і демонструємо середину. Часто бічні краї рушника і середина бувають з'єднані елементами орнаменту (продемонструвати). Далі пропонуємо дітям індивідуальні завдання: розгорни рушник перед собою, ліворуч від нього поклади нитки, а праворуч – олівець, посередині постав зошит. Асистент учителя допомагає дітям із ООП впоратись із цим завданням, ставить навідні запитання (що розташоване ліворуч від рушника, а що праворуч? на чому лежить рушник? що є посередині рушника?). Із часом ці вправи можуть поступово ускладнюватися більшою кількістю інструкцій, що розвиває в дітей моторне планування та залучає зоровий, слуховий та руховий аналізатори, забезпечує їх синхронізацію.

Доцільно для тренування гнозо-праксису виконувати з дітьми завдання по типу проби Озерецького «Кулак. Долоня. Ребро», але адаптувавши до теми (наприклад: «Голка. Катущка. Тканина», «Хатка. Квітка. Парканчик»), а також корисно буде спільно з дітьми шукати на вишиванці елементи орнаменту, подібні на букви чи частини букв. Для цього спершу показуємо, які ж елементи схожі на букви. Наприклад: гачки – на букву Г, хрести – на Х, півкола – на С, драбинки – на Н, зиг'заги – на П, парканчики – на Н. Є багато геометричних орнаментів, у яких діти зможуть упізнати букви Л, А, Ї, О, Т, Ш та інші.

Якщо діти вже добре вивчили букви і їх позначення (графемі), на цьому матеріалі можна пропонувати різноманітні завдання: написати букви, які побачив на рушнику, написати тим кольором олівця, яким вони вишиті. Звісно, діти із ООП спершу відчуватимуть труднощі з упізнаванням і розрізненням букв. Тому на початковому етапі необхідно вчитися виокремлювати прості елементи з вишиванок: палички, похилі риски, далі – заокруглені елементи та більш складні фігури: листочки, пелюстки. Знайдений разом з дитиною елемент необхідно «перенести» на аркуш паперу, тобто навчитися його малювати, а згодом писати. Така ігрова форма навчання грамоти захоплює дитину, стимулює її бажання вчитись і мислити нестандартно.

Звичайно, що всі ці дії необхідно супроводжувати мовленням і демонструвати власним прикладом: спочатку знаходить, показує і малює вчитель або асистент, а потім – дитина. Дописувати до кінця рядка елементи букв чи букви в зошиті дитина може вдома з батьками. Доречні будуть завдання на асоціативне вивчення елементів букв і літер: знаходження заданої букви; знаходження елементів серед подібних; співвіднесення фігур і елементів



за кольором; знаходження і лічбу фігур в орнаменті рушника; визначення подібних і відмінних елементів фігур (із паралельним закріпленням і тренуванням понять «вправо-вліво»); добирання орнаментів за подібністю до геометричних фігур або до листочків, квітів, тварин, знарядь праці, людей; накладання на орнаменти геометричних фігур відповідного розміру, форми та кольору; групування схожих орнаментів та їхніх елементів; знаходження на рушнику заданої букви та лічба (скільки разів зустрічається задана буква); визначення, зі скількох елементів складається фігура, подібна на букву; вирізання з кольорового паперу фрагментів орнаментів, елементів фігур, які знайшли на рушнику, та складання з них нових орнаментів, фігур, а згодом – букв; розв'язування рівнянь із закресленням знака дорівнює «=», там, де сума елементів букв має зайвий елемент, або де не вистачає елемента; розв'язування задач по типу: один елемент орнаменту плюс другий елемент орнаменту, яка дорівнює буква, або одна буква, знайдена на вишиванці, плюс друга буква (може бути запропонована дитиною), який дорівнює склад; знаходження елементів для букви серед усього орнаменту, а якщо відразу не вдається, то спершу серед виокремлених частин орнаменту; диктант орнаментів, а потім букв (за аналогією з графічним диктантом Б. Ельконіна), тощо.

Ігри та вправи з вишиваним рушником творчий педагог може придумати з огляду на поставлені завдання. Окремі з цих завдань можна виконувати в підгрупах. При чому в підгрупі, де перебуває дитина з ООП, не обов'язковою буде присутність асистента вчителя, тому що виконувати такі завдання дитині зможуть допомагати, за необхідності, інші діти (технологія парного навчання) (Deppeler J., & Loreman T., & Sharma U., 2005, p. 122). Однак педагогам необхідно контролювати такий цікавий творчий навчальний процес, а для цього знадобиться педагогічна майстерність і креативність.

Таким чином, сучасні педагоги НУШ мають широкі можливості для імплементації цікавих розвивальних ігор з українськими вишиванками, застосування візуалізації за допомогою технічних засобів навчання (Sheremet, M., & Leniv, Z., & Loboda, V., & Maksymchuk, B., 2019, pp. 283-284), а основне – дотримуватися засадничих принципів педагогічної науки та практики, етапів методики та технологій інклюзивного навчання.

### ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Результати науково-практичних розвідок у царині інклюзивної освіти демонструють гостру потребу в розробці інноваційних практичних підходів до роботи з дітьми з ООП, які б органічно вплітались у засадничі концепти НУШ, національно-патріотичного виховання та виконували одне з основних завдань освіти – людино-, дитиноцентрована стратегія.

Представлена методика не вичерпує всіх аспектів проблеми навчання писемного мовлення дітей із особливими освітніми потребами в умовах інклюзії. Залишаються відкритими питання застосування елементів методики при різних особливостях розвитку, а особливо з дітьми зі складними порушеннями розвитку. Відтак методика потребує доповнень і апробації на широкій вибірці дітей із ООП. У цьому й убачаємо перспективність напряму науково-практичного пошуку.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Кремень, В. Г. (2008). Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ : Педагогічна думка.
- Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Рішення колегії МОН України №10 від 27.10.2016 року.  
URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
- Чередніченко, Н. В., Тенцер, Л. В. (2019). Зміст та організація логопедичної роботи з подолання дисграфії у молодших школярів в умовах корекційного та інклюзивного навчання. Актуальні питання корекційної освіти, 13, Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 312-324.
- Andrews, J., Lupart, J. (2000). *The inclusive classroom: Educating exceptional children*. (2ed). Ontario: Nelson.
- Deppeler, J., Loreman, T., & Sharma, U. (2005). Reconceptualising specialist support services in inclusive classrooms. *Australasian Journal of Special Education*, 29 (2), 117-127.
- Kolupayeva, A., Taranchenko, O., Danilavichute, E. (2014), *Special Education Today in Ukraine*, in Anthony F. Rotatori, Jeffrey P. Bakken, Sandra Burkhardt, Festus E. Obiakor, Umesh Sharma (ed.) *Special Education International Perspectives: Practices Across the Globe*. *Advances in Special Education*, 28, Emerald Group Publishing Limited, 311-351.
- Leniv, Z. (2018) Current approaches to teacher assistants training for working in inclusive educational space. *Nowoczesna Edukacja: Filozofia, Innowacja, Doświadczenie*, 1(9), 55-61.
- Leniv, Z. (2015) Modifikation and Adaptation of Curriculum as an Integral Component Of Successful Inklusion. Within the sphere of inclusions issues. Polish and Ukrainian scientific experience exchange. Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, Siedlce, 115-124.
- Loreman, T., McGhie-Richmond, D., Kolupayeva, A., Taranchenko, O., Mazin, D., Crocker, C., & Petyshyn, R. (2016). A Canada-Ukraine collaborative initiative for introducing inclusive education for children with disabilities in Ukraine: participant perspectives. *School Effectiveness and School Improvement*, 27(1), 24-44. DOI: 10.1080/09243453.2015.1018912.
- Sheremet, M., Leniv, Z., Loboda, V., & Maksymchuk, B. (2019). The development level of SMART information criterion for specialists' readiness for inclusion implementation in education. *Information Technologies and Learning Tools*, 72 (4), 273-285. Retrieved from: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itl/article/view/2561?fbclid=IwAR1a3P5QjV792Ig3svDURB9TnMUNqauuVsPxq8pSm9NOeMD2khfPOaqasw>

### REFERENCES

- Kremen, V. H. (2009). *Filosofia ludynocentryzmu v stratehiiah osvithnioho prostoru Kyiv* : Pedahohichna dumka.
- Nova ukrainska shkola: konceptualni zasady reformuvannya serednioi shkoly. Rishennia kolegii MON Ukrainy №10 vid 27.10.2016 roku.  
Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>



- Cherednichenko, N. V., Tencer, L. V. (2019). Zmist ta orhanizaciia logopedychnoi roboty z podolannia dysgrafii u molodshyh shkolariv v umovah korekciinoho ta inkluzyvnoho navchannia. Aktyalni pytannia korekciinoi osvity, 13, Kam'ianecj-Podiljskiji: Medobory-2006, 312-324.
- Andrews, J., Lupart, J. (2000). The inclusive classroom: Educating exceptional children.(2ed). Ontario: Nelson.
- Deppeler, J., Loreman, T., & Sharma, U. (2005). Reconceptualising specialist support services in inclusive classrooms. Australasian Journal of Special Education, 29 (2), 117-127.
- Kolupayeva, A., Taranchenko, O., Danilavichute, E. (2014), Special Education Today in Ukraine, in Anthony F. Rotatori, Jeffrey P. Bakken, Sandra Burkhardt, Festus E. Obiakor, Umesh Sharma (ed.) Special Education International Perspectives: Practices Across the Globe. Advances in Special Education, 28, Emerald Group Publishing Limited, 311-351.
- Leniv, Z. (2018) Current approaches to teacher assistants training for working in inclusive educational space. Nowoczesna Edukacja: Filozofia, Innowacja, Doświadczenie, 1(9), 55-61.
- Leniv, Z. (2015) Modifikation and Adaptation of Curriculum as an Integral Component Of Successful Inklusion. Within the sphere of inclusions issues. Polish and Ukrainian scientific experience exchange. Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, Siedlce, 115-124.
- Loreman, T., McGhie-Richmond, D., Kolupayeva, A., Taranchenko, O., Mazin, D., Crocker, C., & Petryshyn, R. (2016). A Canada-Ukraine collaborative initiative for introducing inclusive education for children with disabilities in Ukraine: participant perspectives. School Effectiveness and School Improvement, 27(1), 24-44. DOI: 10.1080/09243453.2015.1018912.
- Sheremet, M., Leniv, Z., Loboda, V., & Maksymchuk, B. (2019). The development level of SMART information criterion for specialists' readiness for inclusion implementation in education. Information Technologies and Learning Tools, 72 (4), 273-285. Retrieved from: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2561?fbclid=IwAR1a3P5QjIV792lg3svDURB9TnMUNqauuVsPXq8pSm9NOeMD2khfPOaqasw>

*Статтю подано до редколегії* 09.04.2020 р.  
*Рекомендовано до друку* 30.04.2020 р.